

А. А. Крыварот

БАЯВАЯ САДРУЖНАСЦЬ ПАРТЫЗАНСКІХ ФАРМІРАВАННЯЎ БЕЛАРУСІ І ЛІТВЫ Ў ГАДЫ ВЯЛІКАЙ АЙЧЫННАЙ ВАЙНЫ (1941–1944): ПРАБЛЕМА ДАСЛЕДАВАННЯ

Для асвятлення гісторыі ўзаемадзеяння партызан Беларусі і Літвы ўяўляецца неабходным найперш прасачыць працэс зараджэння і станаўлення савецкага руху супраціўлення германскім захопнікам і іх паслугачам на поўначы Вілейскай вобласці і блізкіх да яе раёнаў Літвы.

Партыйныя, савецкія і камсамольскія органы з прычыны хуткага прасоўвання войск вермахта на ўсход не змаглі належным чынам падрыхтавацца да арганізаванага партызанскага змагання ў тыле праціўніка. У такой сітуацыі Вілейскі абкам КП(б)Б змог распачаць фарміраванне партызанскіх груп для дзейнасці ў тыле праціўніка толькі знаходзячыся на тэрыторыі Віцебскай вобласці. У пачатку ліпеня 1941 г. у Ветрына і Ушачах было створана 10 арганізатарскіх і партызанскіх груп на чале з кіруючымі партыйнымі, савецкімі і камсамольскімі работнікамі, з якіх на Вілейшчыну прабілася толькі група С. А. Пранько. Астатнія баявыя адзінкі былі рассяяны ці вярнуліся ў савецкі тыл. Акрамя груп, створаных у савецкім тыле па ініцыятыве ЦК КП(б)Б і Вілейскага абкама КП(б)Б, некалькі партызанскіх адзінак аформіліся самастойна на акупаванай тэрыторыі Куранецкага, Маладзечанскага і Браслаўскага раёнаў намаганнямі мясцовых савецкіх актывістаў і ваеннаслужачых Чырвонай Арміі [1, с. 122; 2, с. 22–23, 124–126; 3, с. 161].

У рэгіёнах Літвы арганізатарамі савецкага партызанскага руху ў першы ваенны год сталі камуністы, якія засталіся на акупаванай тэрыторыі, і закінутыя з Вялікай зямлі ў тыл германскіх захопнікаў. Так, у ліпені і на пачатку жніўня 1941 г. ЦК КП(б) Літвы стварыў з адказных партыйных і савецкіх работнікаў 6 груп па 6–7 чалавек у кожнай і накіраваў іх у Каўнас, Шаўляй, Марыямпаль, Укмерге, Рокішкіс, Алімтус. Гэтым групам удалося правесці некалькі выніковых аперацый, сярод якіх – падрыў некалькіх цягнікоў з жывой сілай і тэхнікай праціўніка на чыгуначных лініях Каўнас – Вільнюс, Іонава – Шаўляй, электрастанцыі каля Шаўляя, моста паблізу Кедайня. Для спынення баявой дзейнасці савецкіх партызан Літвы акупацыйная ўлада ажыццявіла некалькі карных акцый. У выніку нападу захопнікаў на месцы базіравання партызан былі разгромлены 7 атрадаў з 14, што дзейнічалі ў першы ваенны год на літоўскай тэрыторыі. Падраздзяленні, якія засталіся дзейнічаць на акупаванай тэрыторыі Літвы, былі вымушаны разбівацца на дробныя групы, а таксама пераходзіць да падпольных метадаў барацьбы [4, с. 293, 295; 5, с. 604, 608].

Арганізацыйныя і баявыя кантакты савецкіх патрыётаў Беларусі і Літвы пачалі наладжвацца ў першы ваенны год і праяўляліся ў формах узаемадапамогі па разгортванні падпольнай барацьбы і партызанскага руху ў

памежных раёнах дзвюх рэспублік. Першыя такія ўзаемадачыненні звязаны з дзейнасцю на памежжы дзвюх рэспублік групы ўраджэнца Швянчонскага раёна Літвы Ф. Р. Маркава, які да вайны працаваў намеснікам старшыні Вілейскага аблвыканкама. Гэта баявая адзінка была падрыхтавана ў дыверсійнай школе каля Бранска і дасягнула вёскі Навасёлкі Пастаўскага раёна 16 верасня 1941 г. На працягу першых месяцаў базіравання ў тыле праціўніка групе ўдалося правесці тры дыверсіі на чыгунцы Вільнюс – Даўгаўпілс каля станцый Ігналіна і Пагулянка на тэрыторыі Літвы. Вынікам смелых дзеянняў групы Ф. Р. Маркава стала крушэнне воінскага эшалона з аўтатранспартам у складзе 30 вагонаў, эшалона з прадуктамі і фуражом для нямецкіх франтавых часцей, пуск пад адхон шасці паравозаў. Найбольш значнай аперацыяй быў падрыў 6 студзеня 1942 г. эшалона на ўчастку паміж станцыямі Падброддзе і Пагулянка, калі быў разбіты паравоз, 39 вагонаў, забіта і паранена 185 нямецкіх салдат і афіцэраў. Зімой 1941/1942 г. байцам групы Ф. Р. Маркава ўдалося пранікнуць у Вільнюс і ўстанавіць сувязь з савецкімі патрыётамі з ліку мясцовых актывістаў і ваеннаслужачых [6, с. 276; 7, л. 155, 156; 8, с. 256].

Ужо з першых месяцаў вайны рэгіёны Беларусі сталі той базай, дзе знаходзілі сабе прытулак афіцэры і салдаты Чырвонай Арміі, якія трапілі ў акружэнне ці германскі палон на тэрыторыі Літвы. Так, у 1941 г. члены антыфашысцкай падпольнай арганізацыі з Панявежскага ўезда перапраўлялі ў Вілейскую вобласць савецкіх ваеннаслужачых-уцекачоў з лагераў ваеннапалонных [9, с. 360].

У пачатку 1942 г. партызанскім і падпольным адзінкам на акупаванай тэрыторыі Літвы даводзілася дзейнічаць ва ўмовах жорсткага пераследу з боку акупацыйнага рэжыму, адсутнасці цэнтралізаванага кіравання і сувязі з Вялікай зямлёй, дэфіцыту зброі і боепрыпасаў. Да таго ж шмат байцоў партызанскіх падраздзяленняў загінула ў баях з праціўнікам у першы год акупацыі. У сувязі з такім становішчам ЦК КП(б) Літвы з мэтай актывізацыі партызанскай і падпольнай барацьбы, стварэння кіраўнічага цэнтра супраціўлення акупацыйнаму рэжыму стаў з вясны 1942 г. сістэматычна накіроўваць на акупаваную тэрыторыю рэспублікі арганізатарскія групы. У сакавіку 1942 г. у тыл праціўніка самалётамі былі закінуты дзве вялікія групы кіруючых партыйных і камсамольскіх работнікаў на чале з сакратаром ЦК КП(б) Літвы І. Мескупасам-Адомасам, якім удалося распачаць сваю дзейнасць у паўночнай і паўднёвай частках рэспублікі. Аднак у хуткім часе групы перасталі выходзіць на сувязь з Цэнтрам і амаль поўнасцю загінулі. Летам 1942 г. на тэрыторыю рэспублікі было закінута яшчэ сем груп арганізатараў партызанска руху [4, с. 297; 5, с. 609–608].

Разам з засылкай самалётамі баявых і арганізатарскіх груп у тыл ворага ЦК КП(б) Літвы імкнуўся знайсці і іншыя шляхі пранікнення літоўскіх партызанскіх адзінак на акупаваную тэрыторыю рэспублікі для разгортвання там узброенай барацьбы. У вырашэнні дадзенай праблемы кіраўніцтва

кампартыі Літвы ў сярэдзіне 1942 г. звярнулася да ЦК КП(б)Б з просьбай прыцягнуць беларускіх партызан для аказання дапамогі літоўскім групам, каб тыя маглі прабіцца да месца выканання задання. У гэтай справе сталі выкарыстоўвацца магчымасці Віцебскіх «варот», аэрадромы і пасадачныя пляцоўкі беларускіх партызан. Такім чынам стала разгортвацца шырокае ўзаемадзеянне беларускіх і літоўскіх партызан, якое аказала станоўчы ўплыў на арганізаванасць узброенай барацьбы супраць германскіх акупантаў на тэрыторыі Вілейскай вобласці і Літвы ў 1943–1944 гг. [4, с. 310; 10, с. 478; 5, с. 609–608; 11, с. 99].

Найбольшая колькасць арганізатарскіх і баявых груп прайшла праз Віцебскія «вароты». Першыя два літоўскія падраздзяленні разам з інструктарам ЦК КП(б) Літвы С. Сырусам і пры дапамозе Паўночна-Заходняй аператыўнай групы ЦК КП(б)Б пераправіліся праз разрыў у лініі фронту летам 1942 г. Аб увазе беларускага партыйнага кіраўніцтва да перамяшчэння літоўскіх партызан сведчыць той факт, што сакратар ЦК КП(б)Б Р. Б. Эйдзінаў арыентаваў Паўночна-Заходнюю аператыўную групу ЦК КП(б)Б на аказанне народным мсціўцам суседняй рэспублікі ўсебаковай дапамогі праваднікамі і па ўстанаўленні сувязі з брыгадамі Віцебскай вобласці на чале з А. Я. Марчанкам і М. І. Дзячковым, праз месца дыслакацыі якіх пралягаў маршрут літоўскіх партызан [10, с. 478; 11, с. 100–101].

Пранікненне літоўскіх партызанскіх падраздзяленняў на тэрыторыю Літвы для выканання баявых задач мела свае складанасці, што было абумоўлена існуючымі цяжкасцямі па разгортванні партызанскай барацьбы як у самой Літве, так і ў Вілейскай вобласці, выбранай у якасці асноўнага маршрута пераходу ў суседнюю рэспубліку. Для разгортвання партызанскай барацьбы ў паўночнай частцы Вілейшчыны туды з лета 1942 г. сталі накіроўвацца групы, атрады і брыгады Віцебскай вобласці. Адным з першых такіх фарміраванняў стаў атрад пад камандаваннем І. І. Пятрова (пазней – атрад «Спартак») з 2-й Беларускай партызанскай брыгады (камандзір М. І. Дзячкоў). Атрад на чале з І. І. Пятровым быў адпраўлены па загадзе ЦШПР і штаба 4-й ударнай арміі Калінінскага фронту 12 жніўня 1942 г. для разгортвання партызанскай барацьбы ў Відзскім, Браслаўскім і Шаркаўшчынскім раёнах. Неўзабаве з-за лініі фронту ў Вілейскую вобласць перабралася пяць груп літоўскіх партызан. Яны былі добра ўзброены і мелі радыёстанцыю для сувязі з Цэнтрам. Пасля кароткага адпачынку ў казянскіх лясах тры літоўскія групы перабраліся ў Літву, а падраздзяленні Й. Арлаўскаса і Дубаўскаса аб'ядналіся ў адзін атрад, у якім першы стаў камандзірам, а другі камісарам. Зыходзячы з вынікаў разведкі, праведзенай сумесна беларускімі і літоўскімі групамі ў шэрагу рэгіёнаў Літвы, было ўстаноўлена, што там яшчэ не склаліся неабходныя ўмовы для базіравання буйной партызанскай адзінкі. Улічваючы такую сітуацыю, камандаванне атрада прыняло рашэнне заставацца на тэрыторыі паўночнай Вілейшчыны да

вясны 1943 г. і разам з мясцовымі партызанамі ўдзельнічаць ва ўзброенай барацьбе супраць германскіх акупантаў і іх паслугачоў [12, с. 169–170; 7, л. 144, 159, 172аб; 13, л. 289; 11, с. 100].

Партызаны атрада «Спартак», літоўскага атрада Арлаўскаса і латышскай групы І. Бараноўскага за верасень – лістапад 1942 г. 15 раз нападлі на варожыя гарнізоны і паліцэйскія ўчасткі, у тым ліку ў Вопсе, Ёдах, Казянах. Варта адзначыць, што на некаторыя паліцэйскія гарнізоны налёты ажыццяўляліся не адзін раз. Найбольш маштабнай была сумесная аперацыя супраць нямецка-паліцэйскага гарнізона ў Казянах, дзе германскае камандаванне планавала аднавіць свой апорны пункт сіламі каля 130 паліцэйскіх-украінцаў. Каб не дапусціць разгортвання акупацыйнага аб'екта, адной з мэт якога быў кантроль моста праз Дзісну, беларускі і літоўскі атрады ў ноч з 3 на 4 лістапада 1942 г. нанеслі раптоўны ўдар па гарнізоне. У выніку бою партызаны знішчылі аднаго нямецкага афіцэра і дзясяткі паліцэйскіх, узялі ў палон 18 акупантаў, захапілі 56 вінтовак і дзве скрыні патронаў. Пасля гэтай аперацыі пачаўся масавы прыток мясцовай моладзі ў партызаны. Акрамя нападаў на гарнізоны партызаны наносілі ўдары па камунікацыях праціўніка. Так, байцы беларускага і літоўскага атрадаў ва ўзаемадзеянні разбурылі чыгуначнае палатно на ўчастку Полацк – Вільнюс, рух на якім гітлераўцам так і не ўдалося аднавіць [4, с. 311; 9, с. 362; 12, с. 170; 13, л. 12, 18аб, 311, 313аб; 11, с. 100].

Пасля першых нападаў партызан на варожыя аб'екты на поўначы Вілейскай вобласці акупацыйнае камандаванне стала прымаць захады для падаўлення баявой актыўнасці атрадаў. З гэтай мэтай 22 кастрычніка 1942 г. супраць савецкіх патрыётаў была накіравана экспедыцыя ў складзе 70 выпускнікоў унтэр-афіцэрскай школы, а таксама 79 літоўскіх, латышскіх і беларускіх паліцаяў. Праціўнік напаў на лагер партызан у лесе каля вёскі Возерава. Дзякуючы граматна арганізаванай абароне амаль 50 народных мсціўцаў падчас гадзіннага бою нанеслі акупацыйнай групоўцы адчувальныя страты і прымусілі яе адступіць. На левым фланзе партызанскай абароны дзейнічаў літоўскі атрад пад камандаваннем Ё. Арлаўскаса. Сярод захопленых партызанамі трафeyaў былі кулямёт шэсць аўтаматаў, 21 вінтоўка, 13 пісталетаў, пяць ракетніц, 40 гранат і 2 500 патронаў [13, л. 16, 18аб, 314аб, 315; 11, с. 100].

Першы этап узаемадзеяння партызан Беларусі і Літвы на поўначы Вілейшчыны завяршыўся ў канцы восені 1942 г. У буйной карнай экспедыцыі, якую акупанты разгарнулі 22–24 лістапада 1942 г. супраць партызанскіх падраздзяленняў суседніх рэспублік, удзельнічала да 5 тысяч нямецкіх ваеннаслужачых і паліцаяў з гарнізонаў Браслаў, Відзы, Глыбокае, Казяны, Шаркаўшчына. Наступленне непрыяцеля ў напрамку населеных пунктаў Жураваўшчына, Плетарава, Якшты, Возерава падтрымлівалі шэсць танкаў, дзве бронемашыны, артылерыя і мінамёты. У выніку непрацяглага бою раён базіравання падраздзяленняў быў акружаны пераўзыходзячымі сіламі праціўніка да вечара 23 лістапада 1943 г. У сувязі з крытычнай

сітуацыяй партызаны па загадзе выконваючага абавязкі камандзіра атрада А. М. Панамарова адышлі ў глыб лесу да вёскі Дуброва, а затым для змяншэння страт невялікімі групамі з баямі вырваліся з блакады ў агульным напрамку на Шаркаўшчыну. Пасля прарыву акружэння адна частка атрада «Спартак» у колькасці 114 байцоў на чале з палітруком М. К. Ігнацьевым перамясцілася ў Расонскі раён і стала базіравацца каля вёскі Якубава, другая – ў складзе да 70 чалавек пад камандаваннем А. М. Панамарова апынулася ва Ушацкім раёне. Некалькі груп партызан засталіся ў казянскіх лясах. Падраздзяленне Ё. Арлаўскага пасля выхаду з баёў перабралася на тэрыторыю Літвы. За два месяцы ўзаемадзеяння з атрадам «Спартак» літоўская баявая адзінка ўмацавалася арганізацыйна і ў баях з германскімі акупантамі набыла неабходны баявы вопыт [13, л. 12аб, 16, 20, 314аб; 11, с. 101].

Месцам актыўнага ўзаемадзеяння партызан Беларусі і Літвы на працягу другой паловы 1942 г. была Віцебская вобласць. Акрамя літоўскіх партызанскіх груп, якія прайшлі праз Віцебскія «вароты» летам 1942 г., у лістападзе гэтага ж года лінію фронту непадалёку ад Невеля пераадолелі яшчэ пяць літоўскіх падраздзяленняў, якія месцам свайго першапачатковага базіравання выбралі Расоншчыну. Адно з такіх падраздзяленняў – група «Мечыс» пад камандаваннем П. П. Пранявічуса ў складзе 40 байцоў – разам з партызанскімі фарміраваннямі Віцебскай і Калінінскай абласцей, Латвіі прынялі ўдзел у шэрагу аперацый Так, 12 студзеня 1943 г. літоўскія партызаны сумесна з партызанамі суседніх рэспублік ажыццявілі напад на валасны цэнтр і паліцэйскі апорны пункт у латвійскім мястэчку Вецслабада. Баявым выпрабаваннем для групы П. П. Пранявічуса, як і для ўсіх партызан Расонска-Асвейскай зоны, стала барацьба супраць карнай экспедыцыі «Заяц-бяляк», якую гітлераўскае камандаванне разгарнула з усходняга напрамку. Паводле плана, прынятага на нарадзе каманднага складу зоны, літоўскае падраздзяленне разам з брыгадамі Расонскай, Дрысенскай і «За Савецкую Беларусь» уваходзіла ў паўднёвую ўдарную групу на чале з камандзірам Расонскай брыгады Р. А. Ахоціным. Гэтая група партызанскіх фарміраванняў наносіла ўдар уздоўж шашы на Расоны і змагла раздзяліць групоўку ворага на дзве часткі, што ў значнай ступені паспрыяла агульнаму поспеху ў барацьбе з карнай экспедыцыяй. Праз некаторы час падраздзяленне пад камандаваннем П. П. Працявічуса па загадзе Цэнтра перамясцілася ў раён Бягомля для сустрэчы з аперацыйнай групай ЦК КП(Б) Літвы на чале з М. Ю. Шамаўскагам [14, с. 147; 15, с. 223; 16, с. 51; 17, с. 125].

Яшчэ адным рэгіёнам узаемадзеяння беларускіх і літоўскіх партызан у 1942 – пачатку 1943 г. стала Мінская вобласць. На партызанскую пляцоўку, размешчаную непадалёку ад месца дыслакацыі чэкіскага спецатрада С. А. Ваўшасавы на тэрыторыі Чэрвенскага раёна, у верасні 1942 г. на самалёце прыбылі дзве разведвальныя групы літоўскіх партызан «Сябры» і «Нерыс» на чале з І. І. Вільджунісам. Літоўскія групы базіраваліся сумесна з брыгадамі «Дзядзькі Колі» (камандзір П. Р. Лапацін) і «Народныя месціўцы»

(камандзір В. Т. Варанянскі). У пачатку 1943 г. І. І. Вільджуніс сустрэўся з камандзірам брыгады імя К. Я. Варашылава Вілейскай вобласці Ф. Р. Маркавым, які знаходзіўся на нарадзе на тэрыторыі Барысаўскага раёна. Было дамоўлена, што літоўскія групы пасля марша з тэрыторыі Мінскай вобласці на Вілейшчыну часова, да пераходу ў суседнюю рэспубліку, будуць базіравацца ў брыгадзе імя К. Я. Варашылава [12, с. 177–179].

На беларускай зямлі зімой 1942–1943 гг. у месцах дыслакацыі беларускіх партызан таксама базіраваліся літоўскія атрады і групы «Вільнюс» (камандзір С. Апівала), «Дуброўскага» (камандзір П. Галубовас), «Мішкас» (камандзір В. Мічунас), «Грыгаса», Й. Арлаўскаса і інш. [11, с. 102–103].

Новы этап узаемадзеяння беларускіх і літоўскіх партызан разгарнуўся з вясны 1943 г., што было звязана найперш з прыбыццём 21–23 сакавіка 1943 г. на партызанскі аэрадром каля Бягомля аператыўнай групы ЦК КП(б) Літвы на чале з М. Ю. Шумаўскасам і правядзеннем арганізацыйных мерапрыемстваў у раёнах базіравання літоўскіх партызан. Па першым часе літоўскія партызаны размяшчаліся каля брыгады «Жалязняк» (камандзір І. П. Ціткоў). Рапэннем аператыўнай групы ў пачатку красавіка 1943 г. у вёсцы Лесіны Ушацкага раёна з падраздзялення «Мечыс» на чале з П. П. Пранявічусам, якое перамясцілася з Расонскага раёна, і часткі байцоў, прысланых з Вялікай зямлі, быў створаны атрад «Жальгірыс». Перамяшчэнне ў бок граніцы з Літвой гэта падраздзяленне ажыццяўляла ва ўзаемадзеянні з атрадам «Спартак» (камандзір А. М. Панамароў), які вяртаўся ў ранейшы раён базіравання – казынскія лясы [9, с. 362; 10, с. 478; 12, с. 172–173; 5, с. 609].

Пры разгортванні сваёй дзейнасці ў тыле ворага Аператыўная група ЦК КП(б) Літвы адчувала пастаянную падтрымку з боку падпольных органаў КП(б)Б, мясцовых партызанскіх атрадаў і брыгад. Дзякуючы гэтаму, у маі 1943 г. у вёсцы Зарубаўшчына Ушацкага раёна была праведзена шырокая нарада з кіраўнікамі савецкага падполля і партызанскіх фарміраванняў Вільнюса, Каўнаса, Шаўляя, Алітуса, Панявежыса і іншых рэгіёнаў акупаванай Літвы. Народа з удзелам каля 100 прадстаўнікоў рэспублікі мела надзвычай важнае значэнне для пашырэння ўзброенай барацьбы супраць германскіх акупантаў на літоўскай зямлі. Аператыўная група ЦК КП(б) Літвы перамяшчалася ў бок літоўскай граніцы асобнымі падраздзяленнямі па розных маршрутах, якія падчас руху ўзамадзейнічалі з беларускімі партызанамі. Адна з груп у раёне ўрочышча Багна-Мох некалькі дзён базіравалася ў атрадзе «Кастрычнік», дзе папоўніла свае прадуктовыя запасы. Для літоўскіх партызан быў скінуты груз са зброяй і боепрыпасамі, а на пасадачнай пляцоўцы атрада «Кастрычнік» быў прыняты самалёт з новымі байцамі для аператыўнай групы. Такая дапамога Цэнтра дазволіла беларускім і літоўскім партызанам сумесным ударам разграміць непадалёку размешчаны гарнізон праціўніка. У новым месцы базіравання, спачатку ў казынскіх лясах, а потым у раёне возера Нарач, аператыўная група пры ўдзеле мясцовых партызанскіх атрадаў і брыгад разгарнула працу па колькасным

павелічэнні партызанскіх падраздзяленняў і арганізацыі новых баявых адзінак. Так, на аснове падраздзялення «Жальгірыс» былі сфарміраваны партызанскія атрады «Вільнюс», «Гром», імя К. Каліноўскага. Базай падрыхтоўкі партыйных і камсамольскіх груп, партызанскіх падраздзяленняў для засылкі на тэрыторыю Літвы стала беларуская брыгада імя К. Я. Варашылава. Першым з такіх баявых адзінак прабіўся на тэрыторыю рэспублікі і размясціўся ў паўднёвым рэгіёне атрад «Гром». У раёне Рудніцкай пушчы з ліпеня 1943 г. стала дзейнічаць партызанскае падраздзяленне на чале з намеснікам кіраўніка апэратыўнай групы, сакратаром Паўднёвага абкама КП(б) Літвы Г. О. Зіманасам. Некалькі пазней у Рудніцкую пушчу прабраўся літоўскі атрад імя К. Каліноўскага, дзе правёў некалькі баявых аперацый сумесна з беларускім асобным партызанскім атрадам «Баец» (камандзір Д. К. Бацяноўскі) [10, с. 478; 17, с. 319; 2, с. 172–173; 11, с. 103–104, 106].

Практычна адначасова з апэратыўнай групай ЦК КП(б) Літвы і атрадам «Жальгірыс» перамяшчаліся з Мінскай вобласці на поўнач Вілейшчыны літоўскія партызанскія групы «Сябры» і «Нерыс» на чале з І. І. Вільджунасам. Перад маршам у пачатку вясны 1943 г. пад яго кіраўніцтвам на базе брыгады «Народныя мсціўцы» была праведзена падрыхтоўка літоўскіх партызан да перадыслакацыі ў Літву. Для больш эфектыўнай дзейнасці ў тыле ворага літоўскія групы атрымалі з Цэнтра зброю, боепрыпасы, медыкаменты, а таксама радыёстанцыю. Падраздзяленні «Сябры» і «Нерыс» размясціліся ў нарачанскіх лясах непадалёку ад атрада «Знішчальнік» (камандзір А. В. Жукаў), брыгады імя К. Я. Варашылава і пасля папаўнення мясцовымі патрыётамі перайшлі на тэрыторыю Літвы. Праз некаторы час І. І. Вільджунас, які застаўся з невялікай групай у нарачанскіх лясах, пры дапамозе беларускіх партызан брыгады імя К. Я. Варашылава сфарміраваў з савецкіх патрыётаў навакольных населеных пунктаў новы партызанскі атрад [9, с. 361; 2, с. 181, 184–185; 11, с. 99].

Асноўным месцам узаемадзеяння беларускіх і літоўскіх партызан з чэрвеня 1943 г. і да ліпеня 1944 г. сталі казьянскія і нарачанскія лясы. Групы, атрады і брыгады суседніх рэспублік разам наносілі ўдары па камунікацыях і гарнізонах ворага, змагаліся з карнымі экспедыцыямі праціўніка. Падчас аперацыі «рэйкавая вайна» беларускія брыгады імя М. Ф. Гастэлы, «Спартак» сумесна з літоўскімі партызанамі з брыгады «Жальгірыс», атрадаў «Вільнюс», імя К. Каліноўскага, «Маргерыс», «Бічуляй» наносілі ўдары па праціўніку на камунікацыях Вільнюс – Даўгаўпілс, Вільнюс – Мінск, Даўгаўпілс – Кенігсберг, Вільнюс – Гродна. Агульнымі намаганнямі чыгуначная лінія Паставы – Варапаева была выведзена з эксплуатацыі да прыходу ў рэгіён Чырвонай Арміі. Для больш эфектыўнай дыверсійнай дзейнасці на чыгунцы ажыццяўляўся ўзаемаабмен разведдадзенымі, узаемадапамога ўзрыўчаткай, перадавымі метадамі падрыўной справы. Напрыклад, камандзір літоўскага атрада «Жальгірыс» Б. Урбанавічус па просьбе камандавання беларускіх брыгад «Спартак» і імя К. Я. Варашылава

на працягу двух тыдняў падрыхтаваў для гэтых партызанскіх фарміраванняў каля 80 мінэраў. Мела працяг узаемадзеяння партызан пры правядзенні дыверсій на чыгунцы і ў 1944 г., асабліва падчас летняга наступлення Чырвонай арміі [14, с. 311–312; 9, с. 363; 10, с. 478; 17, с. 321; 2, с. 174; 5, с. 616; 5, с. 105–106].

Найбольш распаўсюджаным відам узаемадзеяння беларускіх і літоўскіх партызан, якія базіраваліся на тэрыторыі Вілейшчыны з вясны 1943 г. і да ліпеня 1944 г., былі сумесныя напады на апорныя пункты акупантаў. Ужо ў красавіку 1943 г. атрад «Кастрычнік» і літоўскія партызанскія падраздзяленні на чале з П. Пранявічусам і А. Зайчасам па загадзе БШПР разграмілі базу «народнікаў» у населеным пункце Лужкі за 20 кіламетраў на паўночны захад ад райцэнтра Пліса. Першай буйной сумеснай аперацыяй супраць гарнізонаў ворага быў налёт летам 1943 г. брыгады імя К. Я. Варашылава і літоўскага атрада «Вільнюс» на акупантаў у райцэнтры Мядзел. Падчас нападу партызаны захапілі вялікую колькасць зброі, харчоў і абмундзіравання. Нягледзячы на тое, што апорныя пункты ворага былі абнесены калючым дротам, мелі ўмацаваныя абарончыя кропкі і сістэму траншэй, беларускія і літоўскія партызаны рэгулярна наносілі ўдары па гэтых базах ворага. Некалькі баявых аперацый давялося правесці беларускім і літоўскім партызанам, каб разграміць гарнізон Шэметава, які налічваў 150 акупантаў. Толькі сабраўшы значныя сілы, народныя мсціўцы змаглі поўнасьцю ліквідаваць гэты апорны пункт праціўніка. Пра важнасць барацьбы з варожымі гарнізонамі ў дзейнасці партызан суседніх рэспублік сведчыць той факт, што за студзень – май 1944 г. беларускія брыгады «Спартак», імя К. Я. Варашылава, імя Ленінскага камсамола, асобны атрад «Баец» разам з літоўскімі партызанскімі фарміраваннямі «Жальгірыс», «Вільнюс», імя К. Каліноўскага, імя А. Міцкевіча, «Бічуляй» правялі больш за 30 буйных нападаў на гарнізоны акупантаў. Адзін з такіх удараў у навагоднюю ноч быў скіраваны па праціўніку ў райцэнтры Відзы. У выніку імклівых дзеянняў байцы з брыгады «Спартак», атрадаў «Жальгірыс» і імя К. Каліноўскага захапілі чатыры станковыя кулямёты, шмат аўтаматаў і вінтовак. Некалькі паспяховых аперацый правялі ва ўзаемадзеянні беларускія і літоўскія партызаны супраць нямецкіх гарнізонаў на чыгунцы Вільнюс – Даўгаўпілс [4, с. 311; 9, с. 363; 8, с. 320; 2, с. 173, 187–188; 5, с. 610; 11, с. 106–107].

Падчас аперацыі «Баграціён» партызаны прынялі ўдзел у вызваленні больш чым 50 населеных пунктаў Беларусі і тым самым аказалі значную дапамогу войскам Чырвонай арміі ў падаўленні ачагоў супраціўлення ворага. Адна з такіх аперацый была праведзена народнымі мсціўцамі Беларусі і Літвы супраць акупантаў у райцэнтры Відзы Вілейскай вобласці. У ноч з 28 на 29 чэрвеня 1944 г. байцы брыгады «Спартак» і літоўскіх атрадаў імя К. Каліноўскага і «Жальгірыс» пад агульным кіраўніцтвам сакратара Паўночнага падпольнага абкама М. Ю. Шумаўскаса акружылі населены пункт і штурмам авалодалі Відзамі. Затым да падыходу часцей 6-й

гвардзейскай арміі партызаны на працягу некалькі дзён утрымлівалі райцэнтр, адбіваючы атакі германскіх акупантаў [1, с. 122; 9, с. 363; 10, с. 478; 5, с. 616; 11, с. 107].

Слаўная старонка гісторыі баявой садружнасці беларускіх і літоўскіх партызан – сумесная барацьба супраць карных акцый германскіх акупантаў і іх паслугачоў. Напады карных атрадаў на беларускіх і літоўскіх партызан мелі месца ўжо ў першыя дні знаходжання апэратыўнай групы ЦК КП(б) Літвы і яе атрадаў на Вілейшчыне. Так, 11 мая 1943 г. брыгада імя К. Я. Варашылава і літоўскі атрад «Вільнюс» падчас перамяшчэння з казынскіх лясоў у Нарачанскую зону каля вёскі Антоны ўступілі ў сутыкненне з групіроўкай праціўніка, сфарміраванай з ваеннаслужачых навакольных гарнізонаў. У выніку 9-гадзіннага бою пад кіраўніцтвам камбрыга Ф. Р. Маркава беларускія і літоўскія атрады падбілі два бронетранспарцёры, знішчылі дзясяткі акупантаў і не дазволілі пераўзыходзячым сілам праціўніка акружыць партызан. Яшчэ адзін бой на маршы адбыўся летам 1943 г. у Докшыцкім раёне, дзе партызанскі атрад апэратыўнай групы ЦК КП(б) Літвы на чале з Г. Зіманасам разам з брыгадай імя ЦК КП(б)Б (камандзір А. Д. Мядзведзеў) адбілі нападзенне буйнога карнага атрада і нанесли яму сур'ёзны ўрон [9, с. 363; 11, с. 104].

З мэтай ліквідацыі партызанскага руху ў Вілейскай вобласці і спынення яго распаўсюджвання на тэрыторыі Літвы і Латвіі германскае камандаванне неаднаразова з восені 1943 г. і да лета 1944 г. накіроўвала буйныя карныя экспедыцыі ў месцы сумеснага базіравання беларускіх і літоўскіх партызанскіх фарміраванняў. Пры правядзенні найбуйнешай з іх пад кодавай назвай «Фрыц» (верасень – кастрычнік 1943 г.) акупанты для акружэння беларускіх брыгад імя М. І. Калініна (Ф. Н. Гаўрыленка), імя Г. К. Жукава (П. Я. Сырамаха), імя К. Я. Варашылава, «Спартак» і інш., а таксама партызанскіх атрадаў апэратыўнай групы ЦК КП(б) Літвы ў раёне нарачанскіх і казынскіх лясоў прыцягнулі чатыры баявыя групы колькасцю да 20 тысяч карнікаў, 12 артбатарэй, 20 танкаў і 40 самалётаў. Спачатку праціўніку ўдалося блакіраваць партызан Нарачанскай зоны. Адпаведна з рашэннем экстраннай нарады каманднага складу партызанскіх брыгад і атрадаў народныя месціўцы пазбягалі адкрытых баёў з карнікамі і прарываліся ў тую мясцовасць, дзе было больш магчымасцей для маневрування. Так, літоўскія партызаны арганізавалі прарыў у паўднёва-заходнім напрамку ў бок Мядзельшчыны. У кастрычніку 1943 г. працягам карнай экспедыцыі «Фрыц» стала наступленне акупантаў на казынскія лясы з Друі, Мер, Шаркаўшчыны, Глыбокага, Відзаў, Слабодкі і іншых месцаў іх канцэнтрацыі. Маючы значную перавагу, карнікам удалося сціснуць кальцо і прасунуцца ў глыб ляснога масіву. Партызаны суседніх рэспублік сумесна арганізавалі рухомую кругавую абарону і два тыдні вялі баі ў акружэнні. У гэты цяжкі час значную дапамогу беларускім партызанам боепрыпасамі аказалі літоўскія партызаны пад камандаваннем М. Ю. Шумаўскаса. Пасля звужэння кола блакады да 5 кіламетраў партызанскія фарміраванні разбіліся на невялікія

падроздзяленні і пры адступленні мініравалі дарогі, вялі засадныя баі і ў некалькіх месцах прарвалі абарону. У нарачанскія лясы перайшлі партызаны брыгады «Спартак» і іншых беларускіх фарміраванняў, літоўскага атрада «Жальгірыс», а таксама аператыўная група ЦК КП(б) Літвы. Брыгада імя Г. К. Жукава прабілася ў паўднёвым напрамку, фарсіравала Дзісну і выйшла ва Ушацкі раён. У канцы кастрычніка – пачатку лістапада 1943 г. беларускія і літоўскія партызаны вярнуліся на ранейшыя месцы дыслакацыі ў казанскіх і нарачанскіх лясах [1, с. 608; 6, с. 421–422; 2, с. 185–187].

Нягледзячы на пастаянны жорсткі пераслед з боку германскіх захопнікаў, найперш у выглядзе карных акцый, якія не спыняліся і ў першай палове 1944 г., партызаны суседніх рэспублік працягвалі праводзіць аперацыі на камунікацыях праціўніка і рабіць напады на яго гарнізоны як на тэрыторыі Вілейшчыны, так і Літвы.

Узаемадзеянне беларускіх і літоўскіх партызанскіх фарміраванняў на працягу 1942–1944 г. ажыццяўлялася па розных напрамках і было скіравана на аказанне ўсебаковай дапамогі гераічнай барацьбе Чырвонай арміі на франтах Вялікай Айчыннай вайны, падрыў усёй сістэмы акупацыйнага рэжыму ў рэгіёне. Варта адзначыць, што органы ЦК КП(б)Б і партызанскія фарміраванні Беларусі аказалі значны ўплыў на арганізацыйнае ўмацаванне літоўскіх партызан, на іх падрыхтоўку да ўзброенай барацьбы супраць германскіх захопнікаў.

ЛІТАРАТУРА

1. Беларусь у Вялікай Айчыннай вайне, 1941–1945 : энцыкл. – Мінск : БелСЭ, 1990. – 680 с.
2. Люди нарочанского края : воспоминания участников революционной борьбы и Великой Отечественной войны. – Минск : Беларусь, 1975. – 592 с.
3. Партизанские формирования Белоруссии в годы Великой Отечественной войны (июнь 1941 – июль 1944) : краткие сведения об орг. структуре партиз. соединений, бригад (полков), отрядов (батальонов) и их личном составе. – Минск : Беларусь, 1983. – 765 с.
4. Борьба за Советскую Прибалтику в Великой Отечественной войне 1941–1945: в 3 кн. – Рига : Лиесма, 1966. – Кн. 1. – 369 с.
5. Советские партизаны: из истории партизанского движения в годы Великой Отечеств. войны : сб. ст. / ред.-сост. В. Е. Быстров. – 2-е изд. испр. и доп. – М. : Гослитиздат, 1963. – 799 с.
6. Из истории партизанского движения в Белоруссии (1941–1944 гг.) : сб. воспоминаний. – Минск : Госиздат БССР, 1961. – 506 с.
7. НАРБ. – Ф. 1450. Воп. 4. Спр. 68.
8. Хацкевич, А. Ф. Становление партизанского движения в Белоруссии и дружба народов СССР / А. Ф. Хацкевич, Р. Р. Крючок. – Минск : Наука и техника, 1980. – 320 с.

9. Всенародная борьба в Белоруссии против немецко-фашистских захватчиков в годы Великой Отечественной войны : в 3 т. Т. 3. – Минск, 1985. – 531 с.
10. Гісторыя Беларускай ССР : у 5 т. / гал. рэд. калегія.: І. М. Ігнаценка [і інш.]. – Мінск : Навука і тэхніка, 1972–1975. – Т. 4 : Беларусь напярэдадні і ў гады Вялікай Айчыннай вайны Савецкага Саюза (1938–1945 гг.). – 1975. – 640 с.
11. *Филимонов, А. А.* В едином боевом строю: о совместных действиях русских, белорусских, украинских, литовских, латышских, молдавских партизан / А. А. Филимонов. – Минск, 2005. – 126 с.
12. НАРБ. – Ф. 1450. Воп. 4. Спр. 76.
13. В дни войны: из истории Латвии периода Великой Отечественной войны 1941–1945 гг. – Рига: Изд-во АН Латв. ССР, 1964. – 292 с.
14. *Захаров, И. К.* Война в краю озер / И. К. Захаров. – 2-е изд. перераб. и доп. – Минск : Беларусь, 1973. – 319 с.
15. *Мацко, А.* Боевое братство партизан / А. Мацко // Коммунист Белоруссии. – 1982. – № 9. – С. 46–53.
16. Памяць : гіст.-дак. хроніка Расонскага р-на. – Мінск : БелЭн, 1994. – 557 с.
17. *Климов, И.* Партизаны Вилейщины / И. Климов, Н. Граков. – 2-е изд., доп. и перераб. – Минск : Беларусь, 1970. – 420 с.

С. В. Кулинок

НЕМЕЦКИЕ РАЗВЕДЫВАТЕЛЬНО-ДИВЕРСИОННЫЕ ШКОЛЫ НА ТЕРРИТОРИИ СССР В ГОДЫ ВЕЛИКОЙ ОТЕЧЕСТВЕННОЙ ВОЙНЫ: КОЛИЧЕСТВЕННЫЕ И РЕГИОНАЛЬНЫЕ ХАРАКТЕРИСТИКИ

Деятельность немецких разведывательных школ на территории Советского Союза в годы Великой Отечественной войны до сих пор не становились объектом комплексного самостоятельного исследования. Отдельные работы по данной проблеме грешат неточностями и нуждаются в серьезных коррективах [1; 2; 3]. Большинство исследований по истории немецких спецслужб легли в основу «Сборника справочных материалов об органах германской разведки, действовавших против СССР в период Великой Отечественной войны 1941–1945 годов», который состоял из двух частей: «Германская военная разведывательная и контрразведывательная служба “Абвер”» и «Главное управление имперской безопасности Германии – РСХА и подчиненные ему органы» [4]. Эта работа носила закрытый характер и предназначалась для внутреннего использования.

В статье мы рассмотрим основные количественные характеристики и особенности деятельности немецких спецшкол на территории следующих регионов Советского Союза: Беларусь, Украина, Прибалтика и Россия. Работа немецких спецслужб по созданию разведывательно-диверсионных школ на территории БССР подробно рассмотрена автором в следующих